

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaženja 50, br. 4, 2012, str. 555-570
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

STRANE BANKE U SRBIJI – STRATEGIJA ULASKA I POSLOVNE PERFORMANSE

Srdan Marinković*

Isidora Ljumović**

Rezime: U radu istražujemo strategijski izbor banaka da prodru na strana tržišta: motive i postojeće modalitete. Pored toga, bavimo se i položajem stranih banaka u Srbiji, sa posebnom pažnjom na strategiju ulaska na tržište i poslovne performanse. Na taj način možemo proceniti da li su ostvareni poslovni rezultati ispunili očekivanja. Nismo potvrdili pretpostavku da strane banke ostvaruju najbolje performanse. Mada u neskladu sa teorijom, ovakvi rezultati su ne retko empirijski potvrđivani. Ovo može biti zbog toga što je bankarski sektor Srbije pretrpeo snažne promene tokom poslednje decenije, a većina stranih banaka posluje tek nekoliko godina. Zbog toga se događalo da su bankama koje su kasnije ulazile na domaće tržište najžešću konkurenciju predstavljale upravo strane banke koje su do tada ostvarile dominantnu poziciju na tržištu. Primenjenom metodologijom nismo u stanju da nedvosmisleno odgovorimo na pitanje koji tip vlasništva obezbeđuje najbolje poslovne performanse, ali smo ukazali da ih strano vlasništvo, samo po sebi, ne garantuje.

Ključne reči: bankarski sektor, internacionalizacija, strane banke, poslovne performanse

Uvod

Ulazak stranih banaka je u prethodnoj deceniji predstavljao glavni uticaj koji je doveo do restrukturiranja vlasničke strukture bankarskog sektora Srbije. Konkurencija iz inostranstva ulazila je na domaće tržište najčešće preuzimanjem domaćih privatnih ili državnih banaka. Na istom talasu nastale su promene kako u vlasničkoj strukturi bankarskog sektora, tako i u stepenu njegove konsolidacije. Niz preuzimanja postepeno je doveo do uvećanja koncentracije bankarskog sektora i dominacije stranog vlasništva.

* Univerzitet u Nišu, Ekonomski fakultet, srdjan.marinkovic@eknfak.ni.ac.rs

** Ekonomski institut, Beograd, isidora.ljumovic@ecinst.org.rs

UDK 336.7, pregledni rad

Primljeno: 19.06.2012. Prihvaćeno: 06.09.2012.

Rad je rezultat istraživanja u okviru projekata br. 179066 i 179001, finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Sa čisto teorijskog gledišta, istovremeno prisustvo različitih tipova vlasništva smatra se poželjnom odlikom bankarskog sektora, jer može doprineti stabilnom rastu kreditne aktivnosti, ublažiti ograničenja firmama u pristupu kreditnom tržištu i omogućiti im da postignu optimalnu investicionu aktivnost, ali i omogućiti sektoru stanovništva da postigne sklad u intertemporalnoj strukturi potrošnje (Haas, Lelyveld, 2010). Ipak, u praksi ovakva očekivanja često nisu ostvarivana.

Od izbijanja poslednje globalne finansijske krize, teče debata sa puno oprečnih stavova o različitim efektima koje ulazak stranih banaka može imati na stabilnost bankarskog sektora zemlje destinacije. S jedne strane, često se ocenjuje da multinacionalne banke unose sistemski rizik i uvećavaju finansijsku nestabilnost na globalnom nivou. Srećemo i istraživanja sa suprotnim zaključcima. Na primer, Navaretti et al. (2010), istražujući na uzorku sa velikim brojem banaka koje posluju unutar Evropske unije, ne nalaze da su multinacionalne banke ugrozile stabilnost ekonomija na koje su širile svoje poslovne aktivnosti, već upravo suprotno. Autori zaključuju da odnos između plasmana i izvora kod multinacionalnih banaka prisutnih na analiziranim tržištima nije opadao, već čak rastao, i to posebno izraženo na onim tržištima na kojima su strane banke već stekle dominaciju. Bez većih razlika, Haas i Lelyveld (2010) su zaključili da su tokom sistemskih bankarskih kriza, ogranci multinacionalnih banaka održavali nepromenjen nivo kreditne aktivnosti, dok su istovremeno domaće banke bile prinuđene da oštro redukuju obim kreditne ponude. Autori zaključuju da je kreditna aktivnost domaćih banaka prociklična i usko povezana sa lokalnim poslovnim ciklusom. Naime, u slučajevima značajnijeg pada ekonomske aktivnosti, domaće banke se u kreditnoj aktivnosti sreću sa problemima značajnijim od onih sa kojima se sreću strane banke, pa obim aktivnosti obično značajnije opada. S druge strane, aktivnost stranih banaka ne pokazuje tako izraženu zavisnost od poslovnog ciklusa zemlje destinacije, jer one lakše dolaze do kapitala na tržištu zemlje porekla. Autori zaključuju da bi prisustvo ogranaka multinacionalnih bankarskih grupa moglo imati pozitivne efekte na zemlju destinacije preko stabilizacije kreditne aktivnosti, jer aktivnost multinacionalnih banaka nije zavisna od domaćih izvora finansiranja. Ukupna kreditna aktivnost u zemlji destinacije postaje stabilnija i slabije povezana sa lokalnim poslovnim ciklusom. Međutim, ovakva analiza ignoriše mogućnost da kreditna aktivnost domaćih banaka presahne kao posledica činjenice da ih konkurentnije strane banke potiskuju sa tržišta (Giannetti, 2009). Na primeru Indije, Gormley (2010) je utvrdio da su nakon ulaska stranih banaka, koji je izazvao pad kreditne aktivnosti domaćih banaka, domaća preduzeća došla u poziciju da verovatnoća dobijanja zajma padne za osam procenata. Ovo nas dovodi do problema konkurencije u bankarskom sistemu zemlje destinacije. I po ovom pitanju nailazimo na suprotne stavove. U izvesnim analizama ukazano je da konsolidacija prati ulazak stranih banaka, ali ne i da se time smanjuje stepen konkurencije u bankarskom sektoru (Gelos, Roldos, 2002; Ljumović, 2011), dok Tassel et al. (2007) upozoravaju da uvećanje učešća stranih banaka otvara pitanje

opstanka domaćih organizacija, podiže kreditne kamatne stope i unosi niz negativnih implikacija uvećane konkurencije. U skladu sa ovim zaključcima, Marinković i Radović (2010) su utvrdili da ulazak stranog kapitala u većem obimu na bankarsko tržište Srbije nije bio praćen statistički značajnim opadanjem kreditnih kamatnih stopa kao i raspona između kreditnih i depozitnih kamatnih stopa.

Uvoz kapitala se smatra najvažnijim motivom da zemlja otvori put stranim bankama ka svom tržištu. Ako se ovaj proces nadgleda na odgovarajući način, svež kapital bi sam po sebi mogao pokrenuti rast ekonomske aktivnosti u zemlji. Ovaj motiv je naročito važan za zemlje u tranziciji i zemlje u razvoju, s obzirom da se prisustvo stranih banaka u ovim državama po pravilu ocenjuje kao pozitivan razvoj događaja. Ipak, uticaj koji počiva na obilnom i postojanom prilivu kapitala iz inostranstva je samo deo ukupnih efekata. Strane banke bi takođe mogle doneti i resurse kao što su nova tehnologija, marketing, obuka kadrova, menadžerske i organizacione veštine, kao i iskustva u oblasti kontrole i nadzora nad poslovanjem. Istraživanje koje je sproveo Goldberg (2009) pokazalo je da strane banke stabilizuju tržište u zemlji destinacije unosom napredne kreditne prakse i efikasnije alokacije produktivnih resursa.

Internacionalizacija kao poslovna strategija banaka

Dešavanja u vezi sa sve većom multinacionalizacijom bankarstva imaju snažne implikacije na države koje koriste usluge banaka sa globalnom poslovnom orijentacijom, jednako kao i na same banke koje su angažovane u područjima internacionalnog bankarstva. U ovom delu rada daćemo pregled razloga koji mogu motivisati multinacionalne banke da uđu na strana tržišta.

Rast profita na srednji ili dugi rok, uz prihvatljiv rizik, smatra se glavnim motivom koji pokreće banke da pokrenu prodor na strana tržišta. O ovom motivu je bilo dosta reči u ekonomskoj literaturi. Između ostalih, Focarelli i Pozzolo (2005), istražujući na uzorku od dvadeset osam zemalja, od kojih je osam bilo iz grupe ekonomija u tranziciji, utvrdili su da strane banke „migriraju“ ka državama za koje se može očekivati da će u neposrednoj budućnosti ostvariti natprosečan privredni rast. Takođe, banke češće ulaze na ona tržišta gde su profitne stope više, a odnos bilansne sume bankarskog sektora prema bruto domaćem proizvodu niži. I u drugim istraživanjima se takođe došlo do zaključka da strane banke „migriraju“ ka tržištima na kojima je moguće ostvariti ekonomiju obima i visoke stope rasta aktive, što su u prethodnih petnaest godina bila upravo tržišta zemalja u razvoju ili tranziciji (Buch, DeLong, 2004). Zbog svojih obeležja, tržišta zemalja u razvoju i tranziciji su prave destinacije za ovako motivisane strane investicije u bankarstvu. Zbog toga ne treba da iznenađuje što je potvrđeno da su upravo motivi povezani sa očekivanom profitabilnošću najznačajniji među pokretačima ulaska stranih banaka u zemlje u razvoju i tranziciji.

Druga grupa motiva tiče se konkurentskih prednosti. Smatra se da će banke odlučiti da prodru na nova tržišta ukoliko bar u nekom aspektu uživaju konkurentsku prednost u odnosu na domaće i druge strane banke koje već posluju na ciljnom tržištu (Classens, Van Horen, 2006; Ljumović, Jovanović, 2010). Marinković et al. (2011) naglašavaju da su konkurentske prednosti posebno značajan motiv kada multinacionalna banka odlučuje da prodre u bankarski sistem razvijenih država. Što je razvijenija država destinacije to je verovatnije da će strane banke takođe poticati iz razvijenih država. Kod manje razvijenih država ovaj argument takođe može objasniti obrazac porekla stranih banaka.

Treća grupa motiva okupljena je oko „teorije traganja za tržištem“. Najpoznatije objašnjenje iz ove grupe je da banke dolaze „u pratnji svojih klijenata“. Ovaj motiv pripada traganju za tržištem, s tom razlikom što se tržište ne posmatra kao statična kategorija, već više kao kategorija koja pokazuje mobilnost u globalnim razmerama. Ovakav ugao posmatranja motiva stranih banaka poznat je kao klasična hipoteza odbrambene ekspanzije. Ovu hipotezu je formulisao Aliber (1984), i podrazumeva da banke prate svoje klijente u inostranstvo, kako bi ih zadržale i kada svoje poslovanje presele u druge države. Postoje dva načina praćenje klijenata. Prvi podrazumeva ništa više do „slepog“ praćenja klijenata iz zemlje porekla. Ovaj slučaj podrazumeva da multinacionalna banka svoje usluge ne nudi domaćoj klijenteli niti drugim multinacionalnim kompanijama. Ovaj tip ima neznatan ili nema uticaj na domaću privredu. Drugi tip, pored poslovanja sa klijentima koji dolaze iz države porekla banke ili ostalih država u kojima je bankarska grupacija prisutna, uključuje i poslovno prisustvo na ostalim segmentima, kao što su preduzeća i stanovništvo iz države destinacije, ali i ostale multinacionalne kompanije. Prisustvo motiva praćenja klijenata se lako može uočiti poređenjem prisustva stranih banaka sa obimom bilateralne spoljne trgovine i stranih direktnih investicija u nebankarskim sektorima zemlje destinacije. Brojne studije potvrđuju ovakvu aktivnost (Goldberg, Johnson, 1990; Goldberg, Grosse, 1994; and Fisher, Molyneaux, 1996).

Poslednja grupa uključuje motive u vezi sa upravljanjem rizikom i geografskim odrednicama zemlje domaćina. U zavisnosti od odnosa prema riziku, banke bi trebalo da tragaju za onim tržištima koja se uklapaju u opštu poslovnu politiku. Na osnovu preporuka moderne teorije portfelja, bilo koji investitor mora razlikovati dva tipa rizika: specifični rizik i sistemski rizik. Koncentracijom dovoljnog broja instrumenata, čiji su prinosi uzajamno nekorelisani, prvi tip rizika se u velikoj meri može izbeći. Što je veći skup (portfelj), veći deo ovog rizika se može ukloniti iz portfelja investitora. Drugi tip rizika, s obzirom da je određen faktorima koji utiču na čitavo tržište, nije moguće ukloniti diversifikacijom. Ipak, investitor i dalje može ublažiti izloženost sistemskom riziku ako u portfelj uključi investicije sa različitih (po pretpostavci nekorelisanih) tržišta. Zbog toga se, kako bi se dalje umanjio sistemski rizik, preporučuju ulaganja na različita tržišta. Međutim, globalizacija, sama po sebi, dovodi do povezivanja čak i prostorno vrlo udaljenih tržišta, ostavljajući neznatan prostor za uspešnu primenu strategije

internacionalne diversifikacije. Konačno, izvestan značaj potvrđuju i motivi koji naglašavaju značaj geografskih, istorijskih i kulturoloških determinanti na proces prodora banaka na strana tržišta.

U pogledu porekla stranog bankarskog kapitala bankarski sektor Srbije u velikoj meri potvrđuje uočene opšte pravilnosti. Sve strane banke potiču iz razvijenijih država, pri čemu veći značaj pokazuju faktori kao što su ekonomska povezanost i prostorna udaljenost. Osim u jednom slučaju, u svim ostalim slučajevima vlasnički kapital banaka u vlasništvu nerezidenata potiče iz Evropske unije. Ovo obeležje potvrđuje značaj argumenata teorije „traganja za tržištem“ i teorije „konkurentskih prednosti“. Ista pravilnost takođe može biti tumačena i kao potvrda značaja objašnjenja karakterističnih za teoriju da banke dolaze „u pratnji svojih klijenata“, s obzirom da su države porekla bankarskog kapitala istovremeno države iz kojih dolazi najveći deo direktnih stranih ulaganja, ali i države glavnih spoljnotrgovinskih partnera.

Poslovne performanse stranih banaka

Istraživanja uticaja tipa vlasništva na različite mere poslovnih performansi banaka od nedavno su postala vrlo popularna. U sada već klasičnom radu, analizirajući performanse različitih tipova vlasništva i modaliteta ulaska na skupu od šest ekonomija u tranziciji, Bonin et al. (2005b) su potvrdili da su strane *de novo* banke bile efikasnije od svih ostalih tipova. Slede banke koje su nakon inicijalnog restrukturiranja prodate strateškom stranom vlasniku. Ova studija otkrila je da su banke u državnom vlasništvu potvrdile najniži stepen efikasnosti, kao i da su strane banke koje su na istraživana tržišta ulazile preuzimanjem kontrolnog učešća u kapitalu državnih banaka, nakon izvršenih privatizacija poslovale efikasnije od stranih banaka koje su stekle manjinsko vlasništvo. Ukazano je i da su strane banke opreznije kada je u pitanju spremnost da kreditiraju u nepovoljnom okruženju (Clarke, et al. 2005; Yilmaz, Koyuncu, 2010). Slične zaključke srećemo i u drugim radovima. Banke u kontroli lokalnih poslovnih grupacija su obično izložnije kreditnom i kamatnom riziku (Boubakri et al., 2005), ali zadržavaju prednost u odnosu na ostale banke kada su u pitanju uslužni poslovi (Bonin et al., 2005a). Uticaj stranog vlasništva na efikasnost banaka nije redovno pozitivno ocenjivan. U nedavno objavljenoj studiji (Lensink et al., 2008), kojom je obuhvaćen veliki broj država, utvrđeno je da su strane banke inferiorne u odnosu na domaće, pri čemu stepen inferiornosti u ostvarenoj efikasnosti opada uporedo sa smanjenjem razlika u stepenu institucionalne razvijenosti države porekla i države destinacije banke. Pored toga, studije efekata koje vlasništvo može imati na efikasnost banaka koje posluju u razvijenom okruženju (na primer, tržište Nemačke) daju rezultate suprotne od onih za zemlje u razvoju i tranziciji. Chen i Liao (2011) su utvrdili da profitabilnost stranih banaka kritično zavisi od razlika u uslovima koji vladaju u zemlji porekla i zemlji destinacije (konkurentnost, kvalitet sistema za nadzor i drugo). Drugi aspekti se takođe pokazuju kao značajni.

Altunbas et al. (2001) su potvrdili prednost banaka u javnim oblicima vlasništva u odnosu na konkurente u privatnom vlasništvu, pri čemu su svi oblici vlasništva, bez razlike, ostvarivali koristi od ekonomije obima. Veća efikasnost pokazala se postojanom, čak i kada su iz analize isključeni efekti koji bi se mogli pripisati veličini banke, što je objašnjeno razlikama u troškovima finansiranja.

Mogućnost tipa vlasništva da objasni razlike u ostvarenim poslovnim performansama često je istraživana i na primeru država iz našeg regiona. Košak i Čok (2008) su poredili performanse banaka u stranom i domaćem vlasništvu u šest država Jugoistočne Evrope, ali nisu jasno ukazali na prednost jednog ili drugog tipa vlasništva. Paghosyan (2010) je na slučaju država Centralne i Istočne Evrope, utvrdio da učešće stranih banaka ne pokazuje relevantan uticaj na neto kamatnu maržu. Razlike u finansijskom položaju banaka u različitom vlasništvu mogu odražavati različitu bazu klijenata, poslovne procedure, ali i poreski status (Claessens et al., 2001). Jedino poznavanje lokalnih okolnosti i postojeća baza klijenata predstavljaju prednosti domaćih banaka.

Postoji prihvatljivo objašnjenje za ovako neujednačne rezultate kada je u pitanju uticaj tipa vlasništva na performanse banaka. Uticaj politike privatizacije je prvo objašnjenje ka kome treba posegnuti kada razmatramo stanje u ekonomijama u razvoju i tranziciji. Sama po sebi, privatizacija transformiše efikasnost bankarskih sistema u tranziciji, ali će krajnji efekti pretežno zavisiti od toga da li država najpre privatizuje najbolje banke, a zadržava interes u bankama koje beleže gubitke, ili čini suprotno (Bonin et al., 2005a). Naime, na bazi rezultata empirijskih istraživanja ne možemo biti veliki optimisti da će privatizacija značajno popraviti stanje u bankama sa kritično lošim performansama (Megginson, 2005). Ova pravilnost ukazuje da će razlike u efikasnosti između banaka sa različitim vlasništvom uglavnom biti određene razlozima koji su specifični za svaku državu, jer je model privatizacije banaka i redosled koraka određen nacionalnom politikom privatizacije.

Problemi određenja tipa vlasništva u empirijskim istraživanjima

Proces vlasničke transformacije srpskih banaka je fenomen prisutan već izvesno vreme. Osvrt na rezultate teorijskih i empirijskih istraživanja, koji smo prethodno učinili, ukazuje da razlike između banaka u ostvarenim performansama mogu biti povezane sa razlikama u vlasništvu. Da bi istražili ovu pretpostavljenu vezu, prvi korak koji treba učiniti je da izdvojimo ukupan skup banaka u podskupove: banke u stranom vlasništvu, banke u domaćem privatnom i banke u domaćem državnom vlasništvu. Banke su grupisane u odgovarajuće klase (tipove) vlasništva na osnovu porekla vlasničkog kapitala. Ukoliko ne postoji vlasnik koji poseduje preko polovine vlasničkog kapitala, banku smo klasifikovali na osnovu većinskog vlasništva. Ipak, nije tako jednostavno istražiti efekte vlasništva na performanse banaka koje posluju u sektoru koji je prošao kroz privatizaciju i stalne

Strane banke u Srbiji – strategija ulaska i poslovne performanse

izmene u institucionalnom okruženju. U periodu koji smo obuhvatili analizom mnoge banke su prešle iz jednog u drugi tip vlasništva. Zbog toga se vlasnička struktura na kraju perioda značajno razlikuje od vlasničke strukture sa početka perioda. S obzirom da se baza podataka sastoji od podataka za banke u različitim godinama, kod klasifikacije banaka u različite grupe na osnovu obeležja vlasništva morali smo da istražimo kada je dolazilo do prelaska iz jedne u drugu klasu vlasništva. Podaci o godinama u kojima su banke menjale tip vlasništva date su u tabeli koja sledi (1).

Tabela 1: Spisak obuhvaćenih banaka: vlasnički status i pokrivenost podacima

Izdvajanje perioda prethodnog vlasništva od perioda izmenjenog vlasništva je učinjeno na osnovu sledećeg pravila. Kao godina od koje počinje period izmenjenog vlasništva je uzimana prva godina nakon godine u kojoj je vlasnička transformacija okončana.

Rezultati empirijske analize

Poslovne performanse banaka procenjujane su na bazi opšte prihvaćene metodologije, ali uz ograničenja koja su nametnuta nedostupnim podacima. Bazu podataka čine finansijski indikatori raspoloživi u BankScope bazi (Bureau van Dijk), ili indikatori koje smo sami preračunavali na osnovu podataka iz godišnjih finansijskih izveštaja. Analizom je pokriveno nekoliko kriterijuma performansi, pri čemu je svaki kriterijum predstavljen bar sa jednim indikatorom. Profitabilnost banaka je predstavljena stopom prinosa na prosečnu vrednost kapitala (ROAE) i stopom prinosa na prosečnu ukupnu aktivu (ROAA). Dva dodatna indikatora su uključena kako bi se obuhvatila efikasnost banaka: neto kamatna marža i takozvani „brzi test efikasnosti“ (engl. cost to income ratio). Neto kamatna marža se izračunava deljenjem dobitka po osnovu kamata, koji je razlika između prihoda od kamate i rashoda kamate, sa takozvanom kamatonosnom aktivom. Ovaj indikator odražava kako politiku kamata, tako i sastav plasmana i izvora sredstava. Brzi test efikasnosti izračunavamo podelom fiksnih nekamatnih poslovnih rashoda (engl. overheads) zbirom dobitka po osnovu kamata i ostalog dobitka iz poslovanja. Ovo je finansijski indikator specifičan za banke, osmišljen da predstavi uticaj nefinansijskih rashoda (troškovi amortizacije, zarada i drugo), pa samim tim isključuje rashode po osnovu indirektnih otpisa plasmana i rezervisanja. Uticaj strukture aktive na performanse je procenjivan indikatorom koji predstavlja udeo kamatonosne aktive u ukupnoj aktivu. Učešće posebne rezerve iz dobiti za procenjene gubitke u bruto vrednosti zajmova je često korišćen indikator kvaliteta aktive. Ovaj indikator ne pokazuje sposobnost banke da izvrši rezervisanja, već trenutni stepen kontaminacije portfelja aktive, s obzirom da su banke u obavezi da rezervišu najmanje onaj iznos koji je utvrdio regulator (Narodna banka Srbije) na bazi jedinstvene metodologije. Odnos (vlasničkog) kapitala i ukupne aktive odražava strukturu izvora finansiranja banke, pa time prati uticaj finansijskog leveridža na krajnje mere performansi. Likvidnost banaka se redovno procenjuje poređenjem iznosa likvidne aktive i iznosa obaveza koje dospevaju u narednih godinu dana ili u kraćem periodu. Na primer, u svrhe izveštavanja regulatora, banke u Srbiji koriste jednomesečni horizont kako za potraživanja, tako i za obaveze. Na žalost, ovi podaci nisu dostupni javnosti, tako da smo bili prinuđeni da koristimo manje precizan indikator, koji poredi likvidnu aktivu sa kratkoročnim obavezama, koje su definisane kao zbir depozita i kratkoročnih nedepozitnih obaveza. Ovo nije savršen indikator, jer ne dospevaju svi depoziti u periodu kraćem od godinu dana.

Tabela 2: Odabrani indikatori performansi banaka: prosek po podskupovima za odabrane godine

Finansijski indikator	Strano vlasništvo			Domaće privatno			Domaće državno					
	2007	2008	2009	2007	2008	2009	2007	2008	2009	period		
<i>Profitabilnost</i>												
Prinos na prosečan kapital	3,28	2,23	-3,52	2,16	1,37	11,29	6,80	10,01	-2,91	-3,95	3,73	-7,68
Prinos na prosečnu aktivu	0,48	0,48	-0,61	0,15	0,31	3,45	2,28	3,39	3,18	0,22	0,52	0,23
<i>Efikasnost</i>												
Neto kamatna marža	7,85	8,55	7,04	7,72	8,92	10,66	9,10	10,07	11,50	14,59	7,08	11,84
Brzi test efikasnosti	70,65	149,26	145,76	103,80	66,35	66,19	59,96	65,02	81,44	93,56	108,65	73,87
<i>Struktura i kvalitet aktive</i>												
Kamatonosna u ukupnoj aktivi	65,47	69,32	68,46	69,27	70,58	75,02	75,44	70,67	51,03	60,92	70,50	64,52
Rezerve za gubitke/bruto vrednost zajmova	6,68	7,36	9,61	6,42	10,00	7,97	8,00	11,33	23,73	17,56	15,92	27,36
<i>Solventnost</i>												
Kapital u ukupnoj aktivi	23,25	23,69	20,62	19,71	26,19	31,04	24,26	30,32	31,98	28,17	18,63	29,87
<i>Likvidnost</i>												
Likvidna aktiva/depoziti i kratkoročni nedepozitni izvori	62,48	46,81	32,79	52,35	59,29	37,02	40,53	52,11	82,68	72,25	34,62	69,85
<i>Kamatni rizik</i>												
Kamatonosna aktiva – (depoziti i kratkoročni nedepozitni izvori)/kapital	53,89	58,48	47,81	97,84	26,42	41,98	49,62	48,19	141,55	42,83	23,35	63,03

Tabela 3: Odabrani indikatori performansi banaka: podaci o raspodeli

Finansijski indikator	Strano vlasništvo		Domaće privatno		Domaće državno	
	St. dev	Maks	Min	St. dev	Maks	Min
<i>Profitabilnost</i>						
Prinos na prosečni kapital	17,33	42,70	-70,12	26,27	124,36	-68,05
Prinos na prosečnu aktivu	3,11	9,86	-12,66	7,42	28,74	-20,80
<i>Efikasnost</i>						
Neto kamatna marža	3,35	26,01	1,63	3,49	18,24	3,25
Brzi test efikasnosti	77,87	419,84	32,20	26,53	155,39	10,54
<i>Struktura i kvalititet aktive</i>						
Kamatonosna u ukupnoj aktivni	11,33	96,18	49,25	10,01	87,24	34,42
Rezerve za gubitke/bruto vrednost zajmova	5,50	25,86	1,37	8,49	41,86	0,68
<i>Solventnost</i>						
Kapital u ukupnoj aktivni	11,73	91,44	5,03	14,32	77,71	13,28
<i>Likvidnost</i>						
Likvidna aktiva/depoziti i kratkoročni nedepozitni izvori	22,25	145,74	15,86	22,40	164,61	16,66
<i>Kamatni rizik</i>						
Kamatonosna aktiva – (depoziti i kratkoročni nedepozitni izvori)/kapital	99,81	553,90	0,33	45,58	220,97	2,52
				82,75	494,12	0,32

Konačno, uključili smo i indikator kamatnog rizika, definisan kao razlika između kamatonosne aktive i zbira depozita i kratkoročnih nedepozitnih obaveza, koja je dalje normalizovana vrednošću (vlasničkog) kapitala. Kamatni rizik nastaje uvek kada se struktura dospeća aktive ne slaže sa strukturom dospeća izvora. Kod ovog indikatora se iz istih razloga kao i kod prethodnog indikatora, pojavljuje izvesna nedoslednost u klasifikaciji pozicija.

Podaci dati u tabeli 2 predstavljaju prosek definisanih podskupova za tri poslednje godine (za banke za koje su podaci bili raspoloživi u bazi) i prosek za čitav period od 2002. do 2009. godine. Zapažimo da podaci nisu ponderisani bilo kojim indikatorom veličine banke, već predstavljaju neponderisanu srednju vrednost podataka za banke u datim godinama ili za čitav višegodišnji period. Zato što veće banke redovno ostvaruju bolje performanse, ovakav način prikazivanja bi mogao dovesti do pogrešne predstave o finansijskom položaju banaka koje pripadaju različitim tipovima vlasništva.

Uočavamo da se prosečna profitabilnost (ROAE, ROAA) po definisanim podskupovima tipa vlasništva značajno razlikuje. Domaće privatne banke su naizgled najprofitabilnije. Banke iz ove grupe u proseku beleže prinos na prosečnu vrednost kapitala (sopstvena sredstva) viši od svojih stranih konkurenata u svim godinama izuzev 2007. Ova promena ranga, koja je nastala vremenom, zaslužuje dalju analizu, na koju ćemo se vratiti u kasnijim razmatranjima.

Banke u stranom vlasništvu posluju sa najnižom neto kamatnom maržom. Domaće privatne banke ih slede, dok se domaće državne banke nalaze na dnu. Isti rang dobijamo i u odnosu na kriterijum kvaliteta aktive, kao i kriterijum solventnosti. Strane banke konzervativnije alociraju zajmove, posluju sa nižom stopom kapitala, što znači da vode u pogledu upotrebe finansijskog leveridža u cilju podizanja profitabilnosti. Razlike između klasa u pogledu šire definisane strukture aktive su prilično zanemarljive.

Pažljiviji pregled podataka o statističkoj raspodeli (tabela 3) otkriva visok stepen varijabilnosti kod svih indikatora. Isti utisak ostaje bez obzira koji podskup posmatramo. Ovo znači da se banke koje pripadaju istom tipu vlasništva ekstremno razlikuju u pogledu ostvarenih finansijskih performansi, što dalje otvara pitanje pouzdanosti analize zasnovane isključivo na bazi prosečnih vrednosti. Velike razlike mogu nastati kako zbog toga što su se uslovi poslovanja naglo menjali u posmatranom periodu, tako i zbog izuzetne i postojane neujednačenosti u okviru svake klase vlasništva.

U analizu smo uključili podatke o svim bankama za period koji obuhvata poslednjih osam godina za koje su podaci bili dostupni u datoj bazi, sa posebnom pažnjom na godine koje neposredno prethode ili slede izbijanju globalne krize. Ovakav okvir analize omogućio nam je da procenjujemo razlike u performansama koje nastaju kao posledica različite reakcije na ovaj globalni šok. Kriza na globalnom kreditnom tržištu, kao i naglo pogoršanje likvidnosti, koji su usledili

nakon 2008, posebno su ugrozile opstanak banaka sa međunarodnom poslovnom orijentacijom. Uprkos tome, potpunije diversifikovane međunarodno izložene banke sačuvala su bolju poziciju od konkurenata koji su pretežno bili fokusirani na uža geografska područja. Naime, u vremenu finansijskih kriza, globalne banke sa mrežom koja se grana na različita tržišta imaju prednost, jer do likvidnosti mogu doći pozajmljujući sa različitih tržišta sredstva koja dalje redistribuiraju članicama unutar grupacije. Ovakvo interno tržište kapitala dopunjuje sredstva koja su bilo kojoj članici raspoloživa na tržištu na kome posluje. Bolji pristup stranim tržištima kapitala, verovatno će objasniti zašto su međunarodne finansijske grupacije, koje su proširile svoje poslovne operacije globalno, uspele da zadrže pravac. Nestabilna vremena su se pokazala posebno teškim za banke iz Grčke. Za 2009. godinu, Alpha banka je objavila -20,15, a Pireaus banka -5,21 procenata prinosa na prosečnu vrednost kapitala. U istoj godini, bankama sa najlošijim performansama pridružila se i slovenačka NLB (-10,43). Za ostale strane banke koje su zabeležile gubitke ova godina je bila samo još jedna u nizu loših godina (npr. Credi Agricole, Marfin ili KBC).

Sagledavan kao prosek podskupa, dobijen rang stranih banaka, u odnosu na njihove domaće konkurente, takođe se može objašnjavati aspektima koje smo do sada uglavnom zanemarivali. Naime, upravo momenat i modalitet ulaska mogu objasniti promene koje su vremenom nastale u zabeleženoj profitabilnosti. Momenat ulaska ima izvesne implikacije na profitabilnost banaka na stranim tržištima. Potpuno u skladu sa ostalim empirijskim istraživanjima (npr. Schmidt, 2008), uočavamo pravilnost da su strane banke koje su na tržište Srbije došle kasnije, posebno *de novo* banke, beležile niži profit od stranih banaka koje su u tom momentu već poslovale na ovom tržištu. Ovo ne iznenađuje s obzirom da su banke koje su kasnije ulazile na tržište bile izložene oštrijoj konkurenciji. Banke koje su ušle ranije, npr. Raiffeisen, Hypo Alpe Adria i Procredit, bez razlike su beležile profit za čitav period od 2003. do 2009. godine. Izuzetak je jedino Societe Generale, koja je izvestila o značajnim gubicima u 2003. i 2005. godini (24,33 i 24,18 procenata prosečnog kapitala, tim redom). Takođe je interesantan slučaj Unicredit (bivša HVB), koja je na tržište ušla nešto kasnije od prethodno pomenutih konkurenata, ali je od samog ulaska uspela da pokrene trend postojane profitabilnosti.

Za banke koje kasnije kao *de novo* ulaze na tržište izuzetno nepovoljne vrednosti dobijene „brzim testom efikasnosti“ po pravilu prate negativne vrednosti profita zabeležene u prvoj godini poslovanja. Na primer, banci Opportunity je bilo potrebno nekoliko godina da dođe do nivoa aktivnosti dovoljnog da pokrije fiksne nekamatne rashode i dođe do mrtve tačke renatabiliteta. Ovaj modalitet ulaska, na strani aktive karakterišu nesrazmerno velike investicije u stalna sredstva, i nerazvijen portfelj zajmova, dok na strani izvora najizraženije probleme predstavljaju siromašan depozitni potencijal i dominacije vlasničkih izvora finansiranja. Zbog dominacije vlasničkih izvora, finansijski indikatori koji se normalizuju iznosom (vlasničkog) kapitala, dostižu ekstremene vrednosti. Još jedan

nedostatak ovog modaliteta ulaska može objasniti gubitke kod *de novo* banaka u početnim godinama poslovanja. Kamatna, i tarifna politika uopšte, je obično dirigovana postavljenim ciljevima brzog povećanja tržišnog učešća. Agresivna politika potcenjenih usluga može imati negativan efekat na profitabilnost banke. Da li će takva banka opstati, ili nestati sa ciljnog tržišta, zavisi od toga u kom stepenu, i koliko brzo, ovakva politika može obezbediti rast tržišnog učešća do nivoa koji banci omogućuje uživanje ekonomije obima uporedive sa onom koja je raspoloživa glavnim konkurentima.

Ako banka odluči da se spoji sa domaćom bankom, ili je preuzme, izlaže se riziku da stekne vlasništvo nad bankom čije poslovne knjige ne odražavaju pravo stanje stvari. Za banku koja preuzima, neobično je važno da što objektivnije proceni finansijsko stanje ciljne banke, posebno kako bi utvrdila iznos plasmana ugrožene naplativosti. U do sada obavljenim slučajevima preuzimanja često su se u finansijskim izveštajima stranih banaka za godinu preuzimanja ili prvu godinu nakon obavljenog preuzimanja pojavljivale neobične vrednosti određenih finansijskih indikatora. Ovo je bio slučaj sa BancaIntesa, Credi Agricole, Marfin i KBC, koje su redom prijavljivale gubitke u godini preuzimanja, iako su ciljne banke za čitav period koji je prethodio preuzimanju izveštavale o ostvarenim profitima. U svim pomenutim slučajevima, osim BancaIntesa, date vrednosti su ostale negativne i u nizu narednih godina. Na primer, vrlo visoki profiti Meridian banke pretvorili su se u gubitke odmah nakon što je ova banka preuzeta od Credi Agricole. U slučajevima Credi Agricole i Marfin, ovakva kretanja blisko koincidiraju sa naglim rastom u visini objavljene posebne rezerve za procenjene gubitke. Takođe, u 2006. godini, kada je preuzela Panonsku banku, BancaIntesa je prijavila rekordan nivo kako učešća posebne rezerve iz dobiti za procenjene gubitke u bruto vrednosti zajmova tako i rekordno nizak nivo efikasnosti procenjen „brzim testom“. Ovo poslednje je verovatno posledica naglog uvećanja troškova zarada, koje je nastalo preuzimanjem velikog broja zaposlenih. Sličnu situaciju srećemo i kod EFG, koja je za prvu godinu nakon preuzimanja Post banke, izvestila o gubicima koji su dostizali 37,52 procenta prosečne vrednosti (vlasničkog) kapitala. Za EFG, ova godina je bila rekordno loša kako u pogledu efikasnosti procenjene „brzim testom“ (117,59), tako i u pogledu učešća posebne rezerve iz dobiti za procenjene gubitke u bruto vrednosti zajmova (6,91). Politika podrezivanja, poznatija kao „kozmetičko računovodstvo“, verovatno je razlog što isti poslovni entitet, kada je u vlasništvu domicilnih poslovnih grupacija beleži prinos na aktivu i prinos na akcijski kapital, značajno veći od onog koji beleži kada ga preuzme strani vlasnik, i verovatno razlog što u ovoj analizi, banke u domaćem privatnom vlasništvu beleže bolje performanse od stranih i banaka u domaćem državnom vlasništvu.

Zaključak

Da bi uočili pravilnosti koje objašnjavaju razlike u poslovnim performansama među tipovima vlasništva pregrupisali smo podatke o 29 banaka i izdvojili ih u nekoliko podskupova: banke u stranom vlasništvu, domaće privatne i domaće državne banke. Nismo jasno utvrdili koji tip vlasništva daje najbolje performanse. U pogledu pretpostavljene veze između tipa vlasništva i poslovnih performansi banaka, uočavamo da strane banke u proseku posluju sa najnižom neto kamatnom maržom, najmanje rizičnim kreditnim portfeljom i sa najnižim učešćem (vlasničkog) kapitala u finansijskog strukturi. U godini koja prethodi izbijanju aktuelne finansijske krize, strane banke su ostvarivale bolje performanse od domaćih privatnih i državnih banaka kako u pogledu prinosa na prosečnu vrednost kapitala, tako i u pogledu prinosa na prosečnu vrednost ukupne aktive. U narednim, godinama, godinama nestabilnosti, dolazi do promena u rangu. Ipak, prosečna vrednost može zamagliti specifične faktore, koji mogu objasniti varijabilnost unutar podskupova. Skloni smo da veliki deo uočene varijabilnosti pripišemo faktorima kao što su momenat i modalitet ulaska na tržište. Naime, banke koje su prve ušle na tržište uspele su da dosegnu nivo aktivnosti koji im je omogućio prednost kroz ekonomiju obima. Ove banke lakše pokrivaju fiksne nekamatne rashode, posluju sa daleko povoljnijom strukturom aktive i pasive, a takođe su uspele i da privuku najbolju klijentelu. Ove banke su trenutno na vodećim pozicijama u bankarskom sektoru Srbije. One druge, kao „novajlije“ bile su prinuđene da se agresivno bore protiv „ustoličenih“ konkurenata. Trenutno se ove banke bore za opstanak, beležeći performanse lošije, čak i od banaka koje su svoje poslovanje ograničile isključivo na tržište Srbije. Ipak, metodologija koju smo primenili u radu ne omogućuje izvođenje nedvosmislenog zaključka o tome da li strane banke u Srbiji ostvaruju bolje performanse od svojih domaćih konkurenata, već jedino ukazuje da strano vlasništvo, samo po sebi, ne garantuje bolje performanse.

Literatura

1. Aliber, R. Z. (1984) International banking: a survey. *Journal of Money, Credit and Banking*, 16 (2): 661–678.
2. Altunbas, Y., Evans, L. and Molyneux, P. (2001) Bank ownership and efficiency. *Journal of Money, Credit and Banking*, 33 (4): 926–954.
3. Bonin, P. J., Hasan, I. and Wachtel, P. (2005b) Privatization matters: Bank efficiency in transition countries. *Journal of Banking and Finance*, 29 (8–9): 2155–2178.
4. Bonin, P. J., Hasan, I. and Wachtel, P. (2005a) Bank performance, efficiency and ownership in transition countries. *Journal of Banking and Finance*, 29 (1): 31–53.
5. Boubakri, N., Cosset, J., Fischer, K. and Guedhami, O. (2005) Privatization and bank performance in developing countries. *Journal of Banking and Finance*, 29 (8–9): 2015–2041.
6. Buch, C., De Long G. (2004) Cross border bank merger: what lures the rare animal? *Journal of Banking and Finance*, 28 (9): 2077–2102.

7. Chen, S., Liao, C. (2011) Are foreign banks more profitable than domestic banks? Home- and host-country effects of banking market structure, governance, and supervision. *Journal of Banking and Finance*, 35 (4): 819–839.
8. Claessens, S., Demirgüç-Kunt, A. and Huizinga, H. (2001) How does foreign entry affect domestic banking markets? *Journal of Banking and Finance*, 25 (5): 891–911.
9. Claessens, S., Van Horen, N. (2006) Location decision of foreign banks and competitive advantage. Policy Research Working Paper Series, 4113, The World Bank.
10. Clarke, R. G., Cull, R. and Shirley, M. (2005) Bank privatization in developing countries: A summary of lessons and findings. *Journal of Banking and Finance*, 29 (8–9): 1905–1930.
11. Fisher, A., Molyneaux, P. (1996) A note on the determinants of foreign bank activity in London between 1980–1989. *Applied Financial Economics*, 6 (3): 271–277.
12. Focarelli, D., Pozzolo, A. F. (2005) Where do banks expand abroad? An empirical analysis. *Journal of Business*, 78 (6): 2435–2463.
13. Gelos, G., Roldos, J. (2004) Consolidation and market structure in emerging market banking systems. *Emerging Markets Review*, 5 (1): 39–59.
14. Giannetti, M., Ongena, S. (2009) Financial integration and firm performance: evidence from foreign bank entry in emerging markets. *Review of Finance*, 13 (2): 181–223.
15. Goldberg, G., Grosse, R. (1994) Location choice of foreign bank in the United States. *Journal of Economics and Business*, 46 (5): 367–379.
16. Goldberg, G., Johnson, D. (1990) The determinants of U.S. banking activity abroad. *Journal of International Money and Finance*, 9 (2): 123–137.
17. Goldberg, L. (2009) Understanding banking sector globalization. *IMF Staff Papers*, 56 (1): 171–197.
18. Gormley, T. (2010) The impact of foreign bank entry in emerging markets: evidence from India. *Journal of Financial Intermediation*, 19 (1): 26–51
19. Haas, R., Lelyveld, I. (2010) Internal capital markets and lending by multinational bank subsidiaries. *Journal of Financial Intermediation*, 19 (1): 1–25.
20. Košak, M., Čok, M. (2008) Ownership structure and profitability of the banking sector: The evidence from the SEE region. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Rijeka*, 26 (1): 93–122.
21. Lensink, R., Meesters, A. and Naaborg, I. (2008) Bank efficiency and foreign ownership: Do good institutions matter? *Journal of Banking and Finance*, 32 (5): 834–844.
22. Ljumović I., Jovanović M., (2010) Foreign direct investments as the driving force behind the development of the banking sector of Serbia. in *Forces Driving the Revival of the Companies and Economy*, Belgrade: Megatrend University, pp. 215–226.
23. Ljumović, I. (2011) Proces finansijske globalizacije i transformacija bankarskog sektora Srbije. Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet, Niš.
24. Marinković, S., Ljumović, I., Živković, A. (2011) Strane direktne investicije u bankarstvu republike Srbije: istraživanje motiva. *Međunarodni problemi*, 63 (4): 505–535.
25. Marinković, S., Radović, O. (2010) On the determinants of interest margin in transition banking: the case of Serbia. *Managerial Finance*, 36 (12): 1028–1042.
26. Megginson, L. W. (2005) The economics of bank privatization. *Journal of Banking and Finance*, 29 (8–9): 1931–1980.

27. Navaretti, G., Calzolari, G., Pozzolo, A., Levi, M. (2010) Multinational banking in Europe – financial stability and regulatory implications: lessons from the financial crisis. *Economic Policy*, 25 (64): 703–753.
28. Paghosyan, T. (2010) Re-examining the impact of foreign bank participation on interest margins in emerging markets. *Emerging Markets Review*, 11 (4): 390–403.
29. Schmidt, N. F. (2008) Foreign bank entry: the stability implications of Greenfield entry vs. acquisition. FMG Discussion Paper No. 623, London School of Economics.
30. Tassel, E., Vishwasrao, S. (2007) Asymmetric information and the mode of entry in foreign credit markets. *Journal of Banking and Finance*, 31 (12): 3742–3760.
31. Yilmaz, R., Koyuncu, C. (2010) Foreign bank participation and banking crises in transition economies. *Economic Research*, 23 (1): 15–29.

FOREIGN BANKS IN SERBIA – ENTRY STRATEGY AND PERFORMANCE

Abstract: The paper explores the strategic choice of banks to enter foreign markets: their motives and modes. Moreover, it reviews the case of foreign banking in Serbia, with special attention to the strategy of entry and business performance, which make us able to assess whether the realized performance met the expectations. There is found rather mixed support of foreign banks superior performance. Although inconsistent with the theory, it is in line with some other empirical investigations. This might be because the Serbian banking industry was constantly reshaping within the last decade, with most foreign banks operating no more than a couple of years. It happened that late entrants had to catch up with foreign banks that came early and up to that time took over a lion share of the market. The employed methodology gives no conclusive result about relative performance of foreign vs. domestic banks, but it rather states that foreign ownership per se does not guarantee better performance.

Keywords: banking industry, internationalization, foreign banks, business performance